

УДК 616.28-008.1:154
МРНТИ:14.29.27

*А.А. Махметова¹, А.Б. Стамполова²
Ізғылыми жетекшісі РНД доктор, аға оқытушы,
Абай атындағы ҚазҰПУ, aigerim_atankizi@mail.ru
2«7M01901 – Сурдопедагогика» мамандығының І курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Stampolova_a@mail.ru
Алматы қ., Қазақстан*

НАШАР ЕСТИТІН КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИЯСЫН ДАМУЫНДА ОЙЫНДАР ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Мақалада баланың жан-жақты дамуында ойынның орны ерекше, маңызы зор екенін, көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері көрсетілген. Қазіргі заманның талаптарына сай баланы оқыту мен тәрбиелеу, нашар еститін кіші мектеп жастағы балалардың ауытқуларын түзетуде ойындар үлкен орын алатындығы. Мектеп жасындағы балалардың танымдық үрдістері мен эмоциясын дамыту барысы, ойындарды жүргізу алгоритмі берілген.

Түйін сөздер: ойын, алгоритм, түзету жұмысы, ұсақ моторика, эмоция.

*А.А Махметова¹, А.Б. Стамполова²
І наuczный руководитель, доктор РНД, старший преподаватель,
КазНПУ им. Абая, aigerim_atankizi@mail.ru
г. Алматы, Казахстан
2 магистрант І курса по специальности «7M01901 – Сурдопедагогика»,
КазНПУ им. Абая, Stampolova_a@mail.ru
г. Алматы, Казахстан*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГР В РАЗВИТИИ ЭМОЦИЙ СЛАБОСЛЫШАЩИХ ШКОЛЬНИКОВ МЛАДШЕГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье показано особое и важное место игры во всестороннем развитии ребенка, а также исследования многих отечественных и зарубежных ученых. Обучение и воспитание ребенка в соответствии с современными требованиями, игры играют важную роль в коррекции отклонений школьников с нарушениями слуха. Приведен ход развития познавательных процессов и эмоций детей младшего школьного возраста, алгоритм проведения игр.

Ключевые слова: игра, алгоритм, коррекционная работа, мелкая моторика, эмоция

A.A. Makhmetova¹, A.B. Stampolova²

*1*scientific supervisor, PHD, senior lecturer,

Kazakh National Pedagogical University named after Abay, aigerim_amankizi@mail.ru
Almaty, Kazakhstan

1st year master's student of specialty «7M01901–Surdopedagogy»,

Kazakh National Pedagogical University named after Abay Stampolova_a@mail.ru
Almaty, Kazakhstan

THE USE OF GAMES IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONS OF HEARING-IMPAIRED SCHOOLCHILDREN

Abstract

The article shows the special and important place of the game in the comprehensive development of the child, as well as the research of many domestic and foreign scientists. Teaching and educating a child in accordance with modern requirements, games play an important role in correcting deviations of preschoolers with hearing impairments. The course of development of cognitive processes and emotions of preschool children, the algorithm for conducting games is given.

Key words: game, algorithm, correctional work, fine motor skills, emotion

Ойындардың түзету жұмысында қолдану мүмкіншіліктері мол екенін ғылыми әдебиеттерде көруге болады. Халық педагогикасының тәжірибесі, қазіргі психологиялық, педагогикалық жетістіктері мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту мәселелерінің болашағын қазақ халық ойындарын қолдану арқылы табуға болатынын дәлелдейді. Кіші мектеп жасындағы балалардың психикалық, танымдық үрдістерін, эмоциясын дамытуда ойын маңызды орын алады және олардың барлық психикалық үрдістерін дамытуда ойын маңызды негіз болады.

Қазіргі қоғам алдында тұрған өзекті мәселе – бұл жан-жақты дамыған, мәдениетті шығармашыл тұлға қалыптастыру. Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан болашағы - қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде: «Ұлттық мәдениетке, ана тілге еркіндік беру, оны тәлім-тәрбие құрылымына айналдыру, тәрбие мәселесінде ұлттық ізгілік пен өркениетті әлемдік имандылық үрдісінің ортақ мүддесін жаппай сезіну және оны кіріктіре пайдалану арқылы іске асыру керек» – деген ой айтқан [1]. Ұлттық білім үлгісінің негізгі бағыты - адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның ұлттық дүниетанымын қалыптастыру, сол арқылы баланың рухани жан дүниесінің байуына, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, кәсіби іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасау. Баланың ұлттық тілде тәрбиеленуі үйде, бесіктен басталып, одан әрі бала-бақшада, мектепте жалғасуы керек. Тілге тән фонетикалық ерекшеліктердің ерте жас аралығында қалыптасуы, адамның белгілі бір тілді меңгеруіне негіз болатындығын ғалымдар пайымдаған. Бүгінде халқымыздың баға жетпес асыл мұралары кіші мектеп жасындағы мекемелердің оқу-тәрбие үрдісінде кеңінен қолданылып келеді. Әйтсе де, олардың мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы мекемелердегі қолданылуы өз деңгейінде болмай отыр. Осыған байланысты мақалада есту қабілеті зақымдалған баланың тұлғалық түзету (коррекциялау) және эмоциясын дамыту жұмыстарының негізінде, дұрыс ұйымдастырылған ойындардың түрлерін кіріктіру мәселелерін қарастыруды мақсат еттік.

Нашар еститін кіші мектеп жасындағы балалардың іс-әрекеттерінің негізгі түрлерінің бірі - ойын екендігін ескерсек, есту қабілеті зақымдалған балалардың психикалық процестерінің және эмоциясының дұрыс қалыптасуына, ойындарды қолдану арқылы әсер ету тиімді жолдардың бірі. Түзету ойындарының маңыздылығы көптеген ғалымдарды қызықтырған және аталған мәселеге байланысты зерттеу жұмыстарын жүргізген. (С.Л. Рубинштейн, Л.С. Выготский, У.М. Гелассер, Ф.Шиллер, Г.Спенсер, Ж.Пиаже, Е.А. Покровский, А.Л.

Леонтьев, Д.Б. Эльконин, М.Гуннер, М.Тәнекеев, М.Балғынбаев, И.Давыдов, Е.Сағындықов, А.Алекторов, Л.С. Славина, А.Айтпаева т.б.). Д.Б. Эльконин баланың жан-жақты дұрыс дамуына және қалыптасуына бағытталған ойын түрлерінің тиімділігін анықтай келіп, оларды бөліп қарастыруды ұсынған. Сондай-ақ, ойынның негізгі және күрделі психикалық процестердің қалыптасуына әсер ететіндігін, арнайы өткізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері көрсеткендігін атап өтеді [2]. Ойын - бұл балалардың іс-әрекетін ұйымдастырудың бір формасы, сонымен қатар, ол балалардың бірлесіп ұжым құруына, олардың арасында белгілі бір қарым-қатынас орнатуға септігін тигізеді. А.П. Усова: «Ойын - бұл бала атқаратын іс-әрекеттің негізгі түрі, оның дамуын сипаттайтын заңдылық, баланың белгілі деңгейде білім алуына, қабілеттілігі мен жоғарғы ар – ұждандық қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқыту және тәрбиелеу құралы», - деп мәлімдеген [3]. Е.Сағындықов «Ойындарды оқу – тәрбие ісінде пайдалану» атты еңбегінде, ойындарға арнайы педагогикалық сараптама жасап, оларды бөліп топтастыру жұмыстарын жүргізген. Сонымен бірге ойын түрлерін сабақ барысында және сабақтан тыс уақытта қолдануға қатысты, әдіс-тәсілдерді айқындап ұсынған [4].

Қазіргі таңда, сурдопсихологияда, сурдопедагогикада ойындардың тәрбиелік, білімділік маңыздылығы қолдау тауып отыр. Дегенмен, күнделікті арнайы оқыту процесінде ойынға бөлінетін немесе қалатын уақыттың тапшы екендігін айтпай кетуге болмас. Жалпы дамыту ойындары енжар балалардың психикалық және физиологиялық белсенділіктерін, өзіне деген сенімділігін арттырады. Сонымен қатар есте сақтау, зейін, қабылдау, ойлау тәрізді психикалық процестерінің дамуына айтарлықтай ықпал етеді. Келесі мәселе есту қабілеті зақымдалған балалардың эмоциясын дамытуға қолайлы жағдай жасаудың маңыздылығы. Бала тілінің дамуы негізінен эмоциялық ортаға, әр баланың отбасында қалыптасқан ата-анамен, үлкен- кішінің қарым-қатынасымен тығыз байланысты. Есту бұзылыстары бар балалардың тұлға болып қалыптасуының өзі іс-әрекет (ойын, оқу, еңбек) барысында іске асады. Ойындардың тәрбиелік мәні көбіне дефектолог маманның оқыту мен тәрбиенің тиімді жолдарын іздестіріп, оны ғылыми негізде құра білуіне, яғни тұлғаны дамытудың қозғау-шысы болатындай, баланың психикалық даму ерекшеліктеріне сай әдіс-тәсілдерді тиімді қолдануына байланысты. Сонымен бірге, педагогтың жұмысты нақты және дұрыс жоспарлай білуі өте маңызды. Алдымен сурдопедагог маманға өзінің тобындағы балалардың жас және жеке даму ерекшеліктерін ескеріп, ойынның түрлерін іріктеп алу қажет. Әдетте «сөйлеу ойындарын» ойнату барысында, есту бұзылыстары бар балалардың эмоциясын дамыту жұмыстарын іске асыру басты мақсат. Ойындарды қолданудың негізгі міндеттері – есту бұзылыстары бар оқушылардың тілдік материалды меңгерулері, мысалы, заттардың атын атау, түрін сипаттау, сөздерді топтастыру, («Киімдер», «Ыдыс-аяқ», «Өсімдіктер», «Жануарлар» т.б.) және сөздерді қатыстырып сөйлем құрастыру.

Ойын барысында сөйлеу тілі – қарым-қатынас құралы қызметін атқаруы негізгі шарттардың бірі. Ойынның бағыттық мақсаттары:

- Танымдылық;
- Тәрбиелік;
- Түзете-дамытушылық.

Түзете-дамытушылық бағыты есту қабілеті зақымдалған балалардың жалпы дамуларымен бірге, жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, іске асырылуы қажет. Ойын түрлерін қолдану кезінде естімейтін немесе нашар еститін баланың естіп қабылдауын дамытады, яғни кеңістікті бағдарлай білуіне, дыбыстық сигналдар арқылы түрлі объектілерді тануға, оларды ажырата білуге мүмкіншілік тудырады. Естіп қабылдаудың маңыздылығы – күнделікті өмірде дыбыстар арқылы транспорттың алыс-жақындығын, оның бағытын, найзағайдың шуын, жақын немесе бөтен адамның дауысын ажырата білумен т.б. айқындалады. Осы айтылғандардың, барлығына, қалыпты жағдайда мән берілмейді, ал есту қабілеті зақымдалған балалар үшін, дыбыстарды естіп қабылдау айтарлықтай қиындықтар туындатады.

Жеке тұлғаның ұлттық тәрбие арқылы эмоциясын дамыту үшін, төмендегі құндылықтар болуы қажет:

- белсенді қарым-қатынас: бала мен тәрбиешінің әрбір мәселеде өз көзқарастарын білдіріп отыруы;

- индивидтік: тәрбиеші баланың ерекше қабілетін дамытуы, қоғам алдындағы жауапкершілігінің болуы;

- өзіндік тәртіп: өзіндік бақылау мен бағалауды, шешім қабылдауды үйрену және оны дамыту;

- шыдамдылық: әртүрлі пікірлерді қабылдай алу, бір-бірінің сыни пікірлері мен ескерту, ұсыныстарын құрметтеу т.б. Этнограф-ғалымдардың зерттеулеріне жүгінсек, қазақтың ойындары аңға, малға байланысты, алуан түрлі заттармен ойналатын, зеректікке, ептілік пен икемділікке, батылдыққа баулитын ойындар деп бірнеше түрге бөлінеді екен. Тағы бір ерекшелігі, ойындардың, әсіресе, балаларға арналған түрлері әдетте өлеңмен «өрнектеліп» отыратындығы. Өлең-жыр арқылы эмоциясын дамытумен қатар, ойынның эстетикалық әсерін арттырып қана қоймай, балалардың жырға деген ықыласын оятып, дүниетанымын кеңейтуге бағытталуы. [5] Мысалы, ойындарды түрлендіріп өткізуге, оның барысына мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, жұмбақтар, шешендік сөздер, ертегілер, аңыз-әңгімелерден үзінділер енгізіп, айтыс фрагменттерін қосуға болады.

Есту бұзылыстары бар балалардың эмоциясын дамытуда, сөйлеу мәдениеті мен ой-өрісін, дүниетанымын жетілдіруде, рөлдік ойындар тиімді нәтиже береді. Бұл жерде есту бұзылыстары бар балаларға ойындарды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы зор. Рөлді ойнап тұрған бала өзін сол кейіпкерге теңеп, (мәселен, батырға, шешенге) кейіпкердің жақсы қасиеттерін бойына сіңіреді. Мақал – мәтелдерді пайдалану барысында сөйлеуге дағдыланады, сөздік қоры молаяды. Тұрақты себеп-салдар, бірнеше қайталаулар, тілді меңгеруде қарапайымнан күрделіге біртіндеп көшу, педагогтардың табандылығы мен назары, тілдік және мәдениет дағдыларын қалыптастырады. Ең бастысы тілді жеке және топпен оқыту балаларды жалықтырмайтындай болуы қажет. Сондай-ақ тілдік ойлау әрекеттерін белсендіретін музыкалы-ырғақты, қозғалыс ойындары, шығармашылық тапсырмалар кіріктірілгені жөн. Бұл әдістің тиімділігі – баланы сахнада кейіпкер ретінде ойната отырып, оның эмоциясын дамыту.

Ойынды ұйымдастырып, өткізу талаптары:

1. Ойын барысында балаларды дұрыс жайғастыру, балалардың ықыласын ойынға аудару;

2. Еріннен танып оқуға мүмкіншілік тудыру, қадағалау;

3. Алдыңғы ойындарда қолданылған тілдік материалды, өтілетін ойын барысына енгізу.

Осы арада берілетін тілдік материалдың көлемін ескерудің маңыздылығын естен шығармаған жөн. Есту қабілеті зақымдалған балалардың жалпы сөйлеу тілдерінің, сөйлеу тілінің айтылу жағының және есту қабілетін дамыту бағдарламасының мазмұнының ерекшеліктерін ескеріп, келесі біліктілік пен дағдыларды ашып көрсету қажет:

- қабылданатын тілдік сигналдарды (дыбыстың, сөйлеу-қимылдық) талдау;

- ауызша сөйлеу тілін қабылдап түсінуде, сөз арасындағы ассоциативті байланысты орнату;

- сөйлем мен сөз тіркестерінің синтаксистік құрылымын ескеру;

- тілдік және тілдік емес контекстерді ескеру;

- қарым-қатынас дағдылары мен біліктілігін ескеру;

Жоғарыда айтылған дағдыларды қалыптастыруға бағытталған ойын түрлері мен арнайы жаттығулар нақтыланған жүйемен берілуі тиіс:

- 1) жеңілден - күрделіге;

- 2) бала мен сурдопедагогтың алғаш бірлесіп атқарған жұмысынан кейін, баланың тілдік сигналдар мен сөйлеу тілін өз бетімен талдау және ажырату;

- 3) Ойын - баланың іс- әрекетінің тиімділігінің міндетті шарттарының бірі, оны жүйелі және бірізділікпен қолдану.

Есту қабілеті зақымдалған(нашар еститін) кіші мектеп жасындағы балалардың эмоциясын дамытуға ұсынылатын ойын түрлері: «Сақина тастау», «Сандықта не бар?», «Қазақ үй», «Наурыз», «Жанұя», «Сиқырлы дорба» т.б.

1. «Сақина тастау» ойыны.

Мақсаты: балаларды дыбыстарды ажырата білуге дағдыландыру. Сөйлесім қатынасының қажеттілігін туындату. Бала өзінің әрекетін, айналасындағы достарының әрекеттерімен қиыстыруға үйрету. Құрал-жабдықтар: сақина (басқа затпен алмастыруға болады). Ойын барысы: Ойынға сыныптағы балалардың барлығы қатысып, ортаға бір қыз немесе ұлды шығарып, қолына сақина ұстатады. Іс-әрекеттің барлығы сөйлеу тілімен байланысты болуы - басты шарт. Ойын ережесі бойынша балалар дөңгелене отырып, екі алақанын бір-біріне қабыстырып алға созады. Ойынды жүргізуші алақанындағы сақинаны кімге салса да өз еркінде. Ол балалардың барлығының алақанына сақина салған болып шығады да дауыстап: «Тұр сақинам, тұр» деп немесе «сақинамды бер!» деп дауыстайды. Сол сәт, сақина тасталған бала «Сақина менде!» деп орнынан лезде тұруы қажет.

2. «Сиқырлы дорба» ойыны.

Мақсаты: Есту бұзылыстары бар балаларды сипап сезу арқылы, заттарды тануға үйрету, жаңа заттардың атауларымен (сөздермен) таныстыру және оны бекіту, зейінін дамыту. Құрал-жабдықтар: ішінде не бар екендігі көрінбейтін матадан тігілген аузы байланатын дорба, дорбаға салынатын заттар: ат, түйе, қой, сиыр, қамшы, домбыра, қобыз, қобдиша т.б. Ойын барысы: Дорбаға балаларға белгілі заттар алдын-ала салынып, дайындалады. Әрбір затқа, заттың аты жазылған сөз жапсырылған. Бала дорбаға қолын салып, сипап сезу арқылы, затты тануы және оның атын айтуы керек. Содан кейін затты дорбадан шығарып, дұрыс немесе бұрыстығы тексеріледі. Ойын барысында сөйлесу әрекетінен басқа мимика, қимыл, артикуляция, саусақ қимылдарына да көңіл аударылады.

Ұрпақ тәрбиесі қай уақытта болсын күн тәртібінен түспеген өзекті мәселелердің бірі. Елімізде есту бұзылыстары бар балаларды оқыту және тәрбиелеу процесі жалпыға бірдей талаптарды және спецификалық міндеттерді жүктейді. Осы тұрғыдан алғанда, біздің халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған ұлы мұрасын, бүгінгі таңда мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мекемелерінде, оқыту үрдісінде үзбей пайдалану қажет. Бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектептердің оқу-тәрбие үрдісінде ойынның түрлері кеңінен қолданылып келеді. Дегенмен, олардың есту қабілеттері зақымдалған балаларға арналған арнайы мектептердегі қолданылу деңгейі жетілдіруді қажет етеді. Сол себепті есту қабілеті зақымдалған балалардың сөйлеу тілін дамыту үшін, ұлттық ойындардың үлгілерін, халықтың (этностың) бай этикалық мұрасын кеңінен насихаттайтын оқу құралдар, әдістемелік нұсқаулар, оқулықтар, кітаптар, мультфильмдер, дискілерді дайындап шығару қазіргі таңда айрықша маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде. – Алматы, 2000.
2. Эльконин Д.Б. Основные вопросы теории детской игры // Психология и педагогика игры дошкольника. – М., 1996. – С. 11-37.
3. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Под ред. Давыдова В.В., Зинченко В.П. – М.: «Педагогика», 1989.
4. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. Под ред. Запорожца А.В. – М.: Просвещение, 1976.
5. Сағындықов Е. Ұлттық ойындарды оқу тәрбие ісінде пайдалану. – Алматы, 1993.